

WAGENINGEN UR
For quality of life

KENNIS-ONLINE

JAARGANG 9 - NOVEMBER 2012

Wageningen UR-onderzoek voor EL&I

www.kennisonline.wur.nl

Afrika

Leeuwen en beren in Afrika

'Er is een markt voor kweekvis'

Bonen goed voor bodem
en inkomen

'Boeren zien dat we echt iets doen'

Velddag met boeren in Tigray, Ethiopië.

Verzekeraar Achmea, hulporganisatie HealthNet TPO en Alterra Wageningen UR willen in het straatarme Burundi van start gaan met een project dat de voedselzekerheid en de gezondheidszorg verbetert. In Ethiopië hebben onderzoekers hier al veel positieve ervaringen mee opgedaan.

De Burundezen lijden onder de nasleep van een burgeroorlog, voedseltekorten, droogte, ontbossing en de gevolgen van HIV/Aids. In de wederopbouw speelt voedselzekerheid een sleutelrol. 'In veel ontwikkelingslanden verbouwen boeren steeds dezelfde gewassen op een stukje grond van minder dan een hectare om

in de eigen voedselbehoefte te voorzien. Hierdoor is het risico klein, maar blijft de productie laag', schetst Christy van Beek van Alterra. Daarom slaan Alterra, Achmea en HealthNet TPO de handen ineen. De verzekeraar gaat in Burundi microverzekeringen voor gewassen en ziektekosten introduceren en HealthNet TPO

wil lokaal voorzieningen voor basisgezondheidszorg organiseren. Alterra zal onderzoeken hoe de voedselproductie kan worden verhoogd. Van Beek: 'Samen met de boeren gaan we kijken waar de kansen en problemen liggen.'

In 2011 is een soortgelijk maar groter project in Ethiopië van start gegaan, CASCAPE. Dat loopt volgens Van Beek ontzettend goed. 'We werken met boeren en lokale onderzoekers in zes perspectiefrijke regio's aan een scala aan innovaties die de landbouwproductie moeten gaan verhogen. De boeren zien dat we niet alleen komen praten, maar dat we echt iets doen met hun vragen.' Het gaat onder meer om de vermeerdering van koffieplanten, verbetering van de bodemvruchtbaarheid en gebruik van lokale mest, om waterconservering, gezonde voeding en aardappelopslag. Rond thema's zijn boerengroepen gevormd en er worden workshops georganiseerd. Ook bekijken onderzoekers hoe succesvolle innovaties verder kunnen worden verspreid.

Van Beek hoopt in het voorjaar van 2013 in Burundi aan de slag te kunnen, als er groen licht komt van het ministerie van Buitenlandse zaken voor het vierjarige publiekprivate samenwerkingsproject. De projectleider is positief gestemd. 'Het is een uniek project. Van de combinatie landbouw, gezondheid en verzekeringen ken ik geen andere voorbeelden.'

Informatie: www.cascape.info
Contact: christy.vanbeek@wur.nl
0317 - 48 65 26

COLOFON

KennisOnline is een uitgave van Wageningen UR. De nieuwsbrief is voor EL&I-medewerkers en anderen die belangstelling hebben voor het beleidsrelevante onderzoek van Wageningen UR. Naast het maandelijkse magazine verschijnt er iedere twee weken een elektronische nieuwsbrief.

KIES VOOR KENNIS-ONLINE

Voor alle informatie over onderzoek van Wageningen UR voor het ministerie van EL&I

Internet

- Nieuws & agenda
- Projectinformatie
- Onderzoeksresultaten
- Archief
- Helpdesk EL&I-kennisvragen

Magazine

Maandelijkse uitgave met achtergronden over de thema's:

- Landelijk gebied en natuur
- Duurzame productie
- Ketens, voedsel & diergezonderheid

E-news

Iedere twee weken het actuele nieuws in uw mailbox.

Abonneren op het magazine en e-news is kosteloos! Kijk op www.kennisonline.wur.nl

Uitgever

Wageningen UR, Postbus 9101, 6700 HB Wageningen

Tekst en realisatie

Bureau Bint, Wageningen. www.bureaubint.nl

Fotografie

Xueliang Cai (IWMI), Guy Ackermans, Christy van Beek en Wageningen UR

Vormgeving

Wageningen UR, Communication Services

Redactiecommissie

Frank Bakema, Bert Jansen, Jelle Maas, Jennie van der Mheen, Henk Slijkhuis en Erik Toussaint

Redactieadres

Wageningen UR, Communication Services
T.a.v. KennisOnline, Postbus 409, 6700 AK Wageningen
www.kennisonline.wur.nl E-mail: kennisonline@wur.nl
Telefoon: 0317 - 48 54 74

Leeuwen en beren in Afrika

De wereldwijde economische crisis gaat aan veel Afrikaanse landen voorbij. In dit werelddeel groeit van veel landen juist de economie, en dat biedt kansen voor Nederlandse bedrijven en onderzoekers, zeggen landbouwwattachés van Nederlandse ambassades in Afrika.

Tussen 2001 en 2010 was er maar één land dat economisch harder groeide dan China; Angola. Het tijdschrift *The Economist* bedacht vorig jaar al een nieuwe naam voor de snel-groeiende landen van Afrika. Naast de Aziatische tijgers, zullen de komende jaren de Afrikaanse 'Lion Kings' opkomen. In de top tien van snelst groeiende landen van het afgelopen decennium die het blad samenstelde staan zes Afrikaanse landen.

De eerlijkheid gebied natuurlijk wel te zeggen dat de economie van veel Afrikaanse landen een grote achterstand heeft in te halen, maar het is natuurlijk goed nieuws dat Afrika wordt gepresenteerd als een continent vol mogelijkheden, in plaats van een werelddeel in uit-zichtloze ellende.

Een rondgang langs vier landbouwspecialisten van Afrikaanse ambassades laat zien dat er niet één verhaal te vertellen is. In Egypte wachten bedrijven op duidelijkheid na de turbulente opstand, in Addis Abeba is bouwmate-riaal niet aan te slepen, terwijl andere regio's in Ethiopië nog steeds niet zeker zijn van vol-

doende voedsel. Zuid-Afrika denkt na over het opleiden van zwarte boeren, terwijl in Angola de hotelkamers duurder zijn dan in Londen. Vier indrukken uit vier hoeken van Afrika.

Zuid-Afrika

Niek Schelling, Pretoria, landbouwwattaché Zuid-Afrika, Mozambique en Angola

'Zuid-Afrika wordt gezien als het kleinste Bric-land en staat in Afrika bovenaan de economische ladder door haar delfstoffen en

sterke landbouwsectoren als wijnbouw, fruit, veehouderij en tuinbouw. Nederland is de tweede investeerder in Zuid-Afrika, bedrijven als Shell en Unilever hebben hier grote belan-gen, en bij de SPAR kan ik het AH-huismerk kopen. Op landbouwgebied zijn Nederlandse bedrijven onder meer sterk op het gebied van zaden, pootgoed en veevoer.

De apartheid laat echter nog steeds zijn sporen na. De tegenstelling tussen blank en zwart heeft zijn weerslag op de economische ontwikkeling. De overheid richt zich nu wel op *black economic empowerment*, maar het blijkt toch een proces dat veel tijd kost. Nu bij de landhervormingen grond wordt overgedragen aan de zwarte bevolking, blijkt die veelal de *skills* te missen om dat eigenstandig tot ontwikkeling te brengen, en daalt de productie. De overheid zoekt daarom naar mogelijkheden om hun kennisniveau te verhogen, en ook boeren zelf willen dat. Onze ambassade probeert dit te ondersteunen met technologie en kennis op het gebied van management en het trainen van mensen, maar ik zou die capacity building graag uitbreiden, middels onderzoek naar hoe je op een efficiënte manier kennis kunt overdragen op *emerging farmers*.

De belangrijkste uitdagingen voor Zuid-Afrika zijn dan ook kennis, kennis en kennis. Voor

Blanke Zuid-Afrikaanse boer. Landhervorming in Zuid-Afrika stuit op problemen omdat zwarte boeren kennis en ervaring missen.

Nederland zien we goede mogelijkheden in de tuinbouw. Niches waarin Nederland kan bijdragen aan ontwikkeling zijn kasteelt en versterking van de *value chain*. Boeren klagen nu over gebrek aan afzetmogelijkheden, en supermarkten – die hier een behoorlijk grote rol hebben – klagen soms over lege schappen. We hebben ook net met Wageningen en Nederlandse bedrijven afspraken gemaakt over onderzoekssamenwerking om de tuinbouwontwikkeling nieuwe impulsen te geven.'

'Mozambique is één van de vijftien partnerlanden voor ontwikkelingssamenwerking, maar het zou mooi zijn als we ook de business-to-business relaties kunnen stimuleren. Nederland kan een steentje bijdragen aan de ontwikkeling van de pluimveesector, een sector die als eerste opkomt bij economische vooruitgang in een land. We kijken verder of de handel eerlijk blijft en er geen landgrabbing plaatsvindt. Het is op zich prima als mensen investeren in een land, als de lokale bevolking ook maar profiteert van de investering.'

'Angola maakt na de jarenlange burgeroorlog een stormachtige economische ontwikkeling door, door de vondsten van olie en gas. Het is een duur land geworden, de prijzen van hotelkamers zijn torenhoog. De landbouw is echter achtergebleven bij de economische ontwikkeling. Het land wil graag af van de grote afhankelijkheid van voedselimporten. We kijken nu of er ingangen zijn op het gebied van tuinbouw in de buurt van grote steden, om bij te dragen aan de voedselvoorziening van de stad. Ook hier zijn de tuinbouw, de pluimveesector en ontwikkeling van de waardeketen,

met ondermeer slachthuizen en koelsystemen, interessant voor Nederland. Als die ontwikkeling doorzet, komen er op termijn ook mogelijkheden voor de voedingsindustrie. Ook hier is de vraag hoe je kunt bijdragen aan een goede landbouwontwikkeling waarbij de rurale bevolking profiteert.'

Hans van den Heuvel, Addis Abeba, landbou wattaché Ethiopië

'Macro-economisch gaat het erg goed met Ethiopië. De economie groeit al jaren hard en in Addis Abeba schieten de hoge gebouwen de grond uit. Ook dit jaar lijkt negen of tien procent groei realistisch. China en India tonen ook veel belangstelling voor Ethiopië, niet alleen om hun eigen voedselproductie veilig te stellen, maar vooral als afzetmarkt. De groeiende middenklasse zorgt voor een toenemende vraag naar dierlijke eiwitten en groenten. Als ambassade proberen we die ontwikkeling te stimuleren en zo veel mogelijk mensen mee te trekken. Want Ethiopië is door de groei wel een land van twee snelheden geworden, een deel gaat snel vooruit, terwijl er ook regio's zijn waar nog veel problemen zijn met voedselzekerheid. Dat economische ontwikkeling daar wat aan kan doen, laten Nederlandse bloementelers hier zien. Ethiopië is in korte tijd de derde bloemenexporteur naar Europa geworden. Dat heeft gezorgd voor werkgelegenheid. Veel mensen zijn *farmer by default*. Ze hebben geen andere mogelijkheden en bewerken daarom kleine lapjes grond. Ze telen vaak allemaal hetzelfde waardoor de markt overspoeld wordt met onder meer tomaten en uien, en de boeren er een slechte prijs voor krijgen. Die mensen zijn vaak beter af als werknemer van een bloementeler. Bij de Nederlandse telers die ik heb gesproken merk ik ook een passie voor hun werknemers.

Ze zorgen niet alleen voor een behoorlijk salaris, maar proberen daarnaast de omgeving van hun werknemers te verbeteren. Dat is wel begrepen eigenbelang, ze willen gemotiveerde werknemers graag vasthouden.

Als ambassade proberen we een vergelijkbare ontwikkeling te stimuleren voor de tuinbouwsector, al is daar het gat met de huidige productie en de eisen van de exportmarkt nog erg groot. De markt was hier altijd zo klein, dat er nauwelijks eisen werden gesteld aan groenten. Voordat de telers hier aan export naar Europa toe zijn, is er nog een lange weg af te leggen. Er zijn echter wel kansen voor regionale export, naar Kenia en Djibouti bijvoorbeeld, en vooral voor de interne markt, die met 94 miljoen mensen niet gering is.

Wij hopen dat we Nederlandse tuinders kunnen overhalen om hier te investeren. Met goede voorbeelden in de buurt waar je zelf kunt gaan kijken, kun je Ethiopische telers inspireren om het ook op een andere manier aan te pakken. Voor de melkveehouderij en de pluimveehouderij zien we vergelijkbare kansen. Wageningen UR is hier op allerlei manieren al erg actief. Waar we ook graag Wageningen bij willen betrekken is het professionaliseren van de landbouwvoorlichting. Er zijn hier 30 duizend landbouwvoorlichters, maar hun praktische ervaring is vaak beperkt. Wij willen graag helpen om ze te voorzien van pragmatische oplossingen waar boeren wat aan hebben.'

Thierry van Helden, Accra, specialist landbouw en voedselzekerheid Ghana

'In Ghana is bepaald geen sprake van economische crisis. Vorig jaar groeide de economie met veertien procent, en ook dit jaar zal de

In Addis Abeba schieten hoge gebouwen de grond uit.

Boten op het strand van Accra, de hoofdstad van Ghana.

groei aanzienlijk zijn. De groei leunt wel op een beperkt aantal sectoren, de mijnbouw, olie en cacao. De Ghanese regering is zich daarvan bewust, en probeert de economie te diversifiëren. Landbouw is daarbij een belangrijke sector, omdat tachtig procent van de bevolking ervan leeft.

Ik zie met name kansen voor Nederlandse plantenveredelaars die beter zaaigoed kunnen leveren voor de tuinbouwsector. De kwaliteit van de lokale groenten is niet om over naar huis te schrijven en de productie ligt op een laag niveau. Zo laag dat de Ghanese tuinbouw niet aan de lokale vraag kan voldoen. Veel groenten worden daarom geïmporteerd uit buurlanden.

De belangrijkste handelsrelatie tussen Nederland en Ghana is cacao. De cacaoteelt is een belangrijke sector in Ghana en Nederland is wereldwijd de grootste verwerker. Om te zorgen dat over een aantal jaren nog voldoende cacao geproduceerd wordt, moet de cacaoteelt intensiever en duurzamer. De belangrijkste uitdagingen daarbij zijn een betere toegang tot inputs voor boeren, bestrijding van uitputting van de bodem en behoud van biodiversiteit. Nederlandse bedrijven en ngo's zijn hier erg actief bij het verbeteren van de teelt. In 2025 moet alle chocola in Nederland gecertificeerd zijn.

Ik werk sinds augustus hier en één van de belangrijkste rapporten die ik heb gevonden om me in te werken is een rapport van het LEI en IMARES over de kansen van het Nederlandse agrarische midden- en kleinbedrijf in Ghana, Mali en Mozambique. Een rapport vol cijfers en andere gegevens over de Nederlandse handel met Ghana. Ik heb er veel aan gehad tijdens mijn inwerkperiode.'

Joost Geijer, Cairo, landbou wattaché Egypte

'De economie in Egypte staat in de wachtstand. Veel bedrijven wachten op duidelijkheid over de politieke situatie. We hebben nu wel een gekozen president, maar geen parlement. Een constitutioneel beraad is bezig met het opstellen van een grondwet die nieuwe parlementsverkiezingen mogelijk moet maken. De economie groeit ondertussen nauwelijks, en Egypte kampt met een groot begrotingstekort. Dat komt onder andere omdat de overheid heel veel geld uitgeeft aan subsidies op voedsel en brandstof. Benzine is hier goedkoper dan de kostprijs, maar snijden in die subsidies zou onrust opleveren en wordt dus uitgesteld. De regering is nu in onderhandeling met het IMF over noodsteun. Men hoopt hier dat als die steun wordt gegeven, de buitenwereld dat zal zien als een *seal of approval* voor het economisch beleid van Egypte. Als alles volgens plan verloopt zijn ergens in het voorjaar van 2013 de parlementsverkiezingen, en is er

duidelijkheid over de economische koers. Men hoopt hier dat het land dan weer vooruit kan. Water is een toenemend probleem. De landbouw is hier bijna volledig afhankelijk van irrigatie en Egypte nadert het plafond van het quotum dat ze uit de Nijl mogen halen. Langs de Nijl en in de delta zitten veel kleine boeren. De boontjes en de aardbeien die in de Nederlandse supermarkten liggen, komen vaak van grote bedrijven die in de woestijn liggen en geïrrigeerd worden met grondwater; fossiel grondwater dat niet wordt aangevuld.

Als ambassade zien we veel mogelijkheden voor Nederlandse techniek uit de glastuinbouw, waarin veel zuiniger met water wordt omgegaan. Egypte importeert veertig procent van haar voedsel en de bevolking groeit hard. Nu zijn er 85 miljoen Egyptenaren, in 2020 naar verwachting 100 miljoen.

Ik merk bij vertegenwoordigers van politieke partijen ook dat er veel belangstelling is voor wat wij de gouden driehoek noemen, de samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en Wageningen. Als ambassade willen we aansluiten bij de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen en inzetten op agrologistiek. Door ondermaatse logistiek gaat meer dan dertig procent van het beschikbare voedsel verloren. Als er politieke duidelijkheid komt zie ik hier veel mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven. Onlangs waren hier verschillende vertegenwoordigers van grote bedrijven. Zij houden de ontwikkelingen goed in de gaten, maar wachten nog even af.'

De Nijl in Egypte.

Veiliger gebruik bestrijdingsmiddelen

De Ethiopische overheid krijgt met hulp van Alterra Wageningen UR en de Wereldvoedselorganisatie (FAO) een nieuw managementsysteem voor gewasbeschermingsmiddelen. Voor een hogere voedselproductie en veiliger gebruik van bestrijdingsmiddelen.

Wageningse onderzoekers helpen de Ethiopische overheid bij het vernieuwen van regelgeving rond pesticiden.

Zoals veel landen kent ook Ethiopië problemen door onveilig gebruik van bestrijdingsmiddelen, waaronder gezondheidsproblemen, verontreiniging van het drinkwater en vogelsterfte. De Ethiopische economie groeit echter hard, en bij een groeiende agrarische productie groeit ook de vraag naar bestrijdingsmiddelen. Om de risico's voor mens en milieu te verminderen, zocht de overheid betere tools voor het beoordelen van middelen en wilde ze een nieuw, transparant toelatings- en registratiesysteem. Om dat te bereiken is in 2010 een programma gestart, dat met begeleiding vanuit Alterra is ingevuld in overleg met alle stakeholders. Voor het programma, dat loopt tot april 2014, is ruim 2,5 miljoen beschikbaar. Een half miljoen komt van de FAO en het Milieuprogramma van de VN samen, de rest uit de Nederlandse pot voor ontwikkelings-samenwerking.

De Nederlandse hulp houdt onder meer verband met de aanwezigheid van Nederlandse telers. Zij kunnen namelijk moeilijk aan de

moderne en vaak minder vervuilende bestrijdingsmiddelen komen die een goede product-kwaliteit mogelijk maken, vertelt project-coördinator Floor Peeters van Alterra. 'Het Ethiopische toelatingsorgaan APHRD heeft een lijst met toegestane pesticiden, gebaseerd op veelal verouderde middelen. Voor je daar wat nieuws aan kunt toevoegen, moeten de stoffen wettelijk worden getoetst. Dit kan alleen verantwoord met een eenduidig toelatingssysteem, en dat is er nu niet.' Dat een middel in Nederland is toegelaten betekent namelijk niet dat het ook in Ethiopië veilig te gebruiken is. Zo kan de fabrikant er andere doseringen aanbieden, en zijn er verschillen in klimaat, vogelsoorten en grondwaterstanden bijvoorbeeld.

De Wageningse onderzoekers werken daarom aan tools waarmee in Ethiopië de effecten van een middel op het milieu, op de spuiters en van residuen op geoogste producten kunnen worden beoordeeld, en of het middel doet wat het moet doen. Zo zijn er inmiddels

twintig protocollen ontwikkeld waarmee je kunt beoordelen of een middel werkt bij een bepaalde combinatie van een gewas en ziekte, en is bijvoorbeeld al duidelijk hoe in Ethiopië de gezondheidsrisico's het best meetbaar zijn. Daarnaast is Alterra onder meer bezig met het opzetten van een betere, op de toekomst toegeruste bestrijdingsmiddelenautoriteit; die dossiers aanlegt en producten volgt, weet wanneer welke acties nodig zijn en welke kosten gerekend moeten worden. 'Het Europese systeem is te ingewikkeld om zomaar over te hevelen, dus we vertalen het naar de Ethiopische situatie.' Ook brengen onderzoekers consumptiepatronen in kaart, omdat dit invloed heeft op hoeveel residuen mensen binnen kunnen krijgen. Verder werken er drie Ethiopische promovendi binnen het programma. 'Zij gaan na hun promotie voor de APHRD werken, om de opgebouwde kennis zo goed mogelijk te behouden.' Alterra werkt voor het programma onder meer samen met de Nederlandse toelatingsinstantie Ctgb. Het LEI doet een haalbaarheidsstudie naar een duurzaam registratie en -postregistratiesysteem van pesticiden. De FAO richt zich op gebruikaspecten, zoals het opzetten van inspecties en trainingen van boeren. 'Daar is eigenlijk nog meer aandacht voor nodig', zegt Peeters, 'vooral voor het trainen van boeren in het middelengebruik en voor handhaving van de regels.' Om de impact van het programma te kunnen beoordelen, loopt nu een studie naar het middelengebruik in het veld en de kennis bij bijvoorbeeld artsen, boeren en verkopers. Het programma is een pilot voor andere Afrikaanse landen. Peeters: 'De basis die in Ethiopië wordt gelegd kan ook elders bijdragen aan nationale programma's die moeten leiden tot een betere voedsel-zekerheid en agrarische ontwikkeling door intensievere productie.'

Informatie: www.prrp-ethiopia.org
Contact: floor.peeters@wur.nl
0317 - 48 19 40

Meer groente voor inwoners Nairobi

Inwoners van Nairobi eten maar weinig groente, en in de droge tijd is het aanbod beperkt. De situatie biedt kansen voor Nederlandse bedrijven.

De Keniaanse hoofdstad groeit als kool. Tussen 1999 en 2011 steeg het aantal inwoners van Nairobi van 29 naar 40 miljoen, door natuurlijke aanwas en trek naar de stad. De vraag is of de voedselproductie, en vooral die van groente, die snelle groei kan bijhouden. Daarnaast zouden veel Afrikanen voor hun gezondheid meer groente moeten eten. Omdat hier mogelijk kansen liggen voor het Nederlandse bedrijfsleven, brachten onderzoekers van Wageningen UR (LEI, Wageningen UR Glastuinbouw en CDI) de groenteketen in kaart, onderzochten waarom mensen weinig groente eten en hoe productie en consumptie te verbeteren zijn. Vooral lage inkomensgroepen eten te weinig

groente, en het heeft ook geen hoge status. 'Mensen weten wel dat groente en fruit gezond zijn, mede dankzij een soort postbus 51-spotjes op de radio. Maar het meer gaan eten is een tweede, net als hier', vertelt Carin van de Lans van Wageningen UR Glastuinbouw.

De groenteproductie zou op zich wel voldoende moeten kunnen zijn voor de inwoners van de metropool, constateren de onderzoekers. In het natte seizoen is het aanbod al groot en gevarieerd. In de droge tijd zijn de prijzen echter hoog en de productie laag. Verder zijn er grote verliezen in de keten. Terugdringing van die verliezen en stadslandbouw of volkstuintjes zouden groente goedkoper en bereikbaarder kunnen maken. Ten tijde van piekproductie zou betere bewaring en verwerking kunnen zorgen voor meer en betaalbaar aanbod in de droge tijd. De enkele lokale verwerkers van groente exporten nu vooral erwten en boontjes naar

West-Europa, en de bladgewassen die nu in de zon worden gedroogd verliezen daarbij veel gezonde inhoudsstoffen. 'Voor ingevroren groente heeft niet iedereen een vriezer, en er bestaat nog weerstand tegen, en ingeblikte groente zijn ook nog weinig gewild. Men weet misschien nog onvoldoende dat dit ook gezond is', zegt Van der Lans, die mogelijkheden ziet voor promotie.

Nederlandse bedrijven kunnen onder meer bijdragen aan productieverhoging, bewaring en verwerking, aanbod van kant en klare groente en informatiesystemen in de keten, en zo de totale beschikbaarheid van groente te verhogen en de pieken en dalen meer in balans te brengen.

Informatie:	Rapport GTB-1130
Contact:	carin.vanderlans@wur.nl 0317 - 48 55 16

'Er is een markt voor kweekvis'

De Keniaanse en Ethiopische overheid zouden graag meer binnenlands gekweekte vis op hun markten zien. Daar liggen kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven, aldus LEI en IMARES Wageningen UR.

LEI en IMARES onderzochten de markt voor kweekvis in Kenia en Ethiopië op verzoek van de Nederlandse ambassades aldaar. Kweekvis kan namelijk in potentie bijdragen aan de voedselzekerheid. Terwijl de bevolking groeit lopen de visvangsten in meren, rivieren en zeeën terug. 'Er is echt ruimte voor meer aanbod van vis', vertelt Arjo Rothuis van IMARES. Kenia heeft al kleine en grote viskwekerijen, in Ethiopië staat de sector nog in de kinderschoenen. Voor visvoer en goede kwaliteit pootvis om op te kweken is vooral Ethiopië nog afhankelijk van importen. Maar dat is een beetje een kip-en-eiverhaal, zegt Rothuis. 'Er zijn in Ethiopië geen pootvisbedrijven omdat de vraag ontbreekt, en dat geldt ook voor visvoerproductie. Wordt er in combinatie met een buitenlands bedrijf een grote viskwekerij opgezet, dan zal die ook zijn eigen pootvis moeten gaan produceren. Dat wordt rendabel als je ook aan andere bedrijven levert.' Hij verwacht dat op de langere termijn ook alleen voerimporten voor de eerste groeifase interessant zullen blijven, vanwege de kwaliteitseisen. Dat beide landen geen water in overvloed hebben, hoeft volgens de onderzoeker geen

belemmering te zijn. 'Viskweek kan ook in kooien in bestaande wateren of in tanksystemen waarin water steeds wordt hergebruikt, en met het afvalwater van viskweek kun je gewassen irrigeren.'

Rothuis ziet de marktprijs niet zo gauw onderuit gaan als het aanbod flink toeneemt of vooral teelt voor de export opkomt. 'De visprijzen liggen in beide landen nu vaak boven wereldmarktniveau, en door de sterk groeiende bevolking blijft de vraag zich doorontwikkelen. De visconsumptie is nog laag en moet volgens de WHO worden opgekrikt; de Keniaanse overheid promoot visconsumptie al voor de gezondheid.'

De onderzoekers adviseren om net als bij de glastuinbouw samenwerkingsverbanden te smeden tussen Nederlandse en Keniaanse of Ethiopische bedrijven, gesteund door de overheid, om zo bestaande technologieën aan te passen aan de lokale omstandigheden en daarna te laten uitgroeien. 'Dan wordt snel duidelijk welke kweeksystemen onder welke lokale condities zowel technisch als economisch en ecologisch het meeste perspectief bieden.'

Informatie:	IMARES-rapporten C131/11 en C035/12
Contact:	arjo.rothuis@wur.nl 0317 - 48 70 62

De visvangst in Ethiopische meren loopt terug.

Bonen goed voor bodem en inkomen

In het grote project N2Africa gaan onderzoek en ontwikkelingshulp hand in hand. Doel is om ruim 200 duizend boeren in Afrika te helpen hun oogst, inkomen en bodemvruchtbaarheid te verhogen, via de teelt van peulvruchten.

De Afrikaanse bodem is vaak weinig vruchtbaar. Peulvruchten als soja, pinda, koeienboon of bruine boon bieden dan uitkomst. Ze binden stikstof (N) uit de lucht in symbiose met rhizobiumbacteriën in knolletjes aan hun wortels. Zo zorgen ze naast een oogst van de bonen zelf ook voor een beter maïsogst het jaar erop. Daarbij verdienen boeren op de markt meer aan bonen dan aan maïs, en verkrijgen ze het dieet en daarmee de gezondheid. N2Africa startte drie jaar geleden met 22 miljoen dollar van onder meer de Bill & Melinda Gates Foundation en krijgt mogelijk in 2013 een vervolg. Tot nog toe kregen 100 duizend boeren in acht landen advies en voorlichting over het telen van peulvruchten, dat aantal moet komend jaar op 225 duizend uitkomen.

Projectleider Ken Giller: 'We onderzoeken welke combinaties van gewassen en teeltmaatregelen het beste passen bij verschillende groepen boeren.' Kleine boeren kunnen weinig tijd en geld investeren, maar kunnen met stokbonen bijvoorbeeld meer opbrengst bereiken dan met stambonen. En boeren met iets meer armslag kunnen zaaigoed voor sojabonen behandelen met een mengsel van rhizobiumbacteriën en turf, lokaal wel het zwarte toverpoeder genoemd. Dit wordt goedkoop geïmporteerd of vrij eenvoudig lokaal geproduceerd. In combinatie met een kleine hoeveelheid fosfaatkunstmest bevordert het mengsel de groei van wortelknolletjes. 'De oogst kan daardoor verdubbelen.' De uitdaging van het project zit in de grote

schaal, zegt Giller. 'Het is makkelijk om succes te halen voor een klein groepje boeren. Maar hoe bereik je 100 duizenden boeren met een pakket dat bij ze past? We experimenteren daarom met verschillende aanpakken.' Lokale ngo's en overheidsdiensten voor landbouwvoorlichting werken aan de verspreiding van de kennis onder boeren. Onderzoekers van Wageningen UR, van Afrikaanse instituten en van de internationale IITA en CIAT evalueren, lopende het project, wat werkt en wat niet. Ook bedrijven zijn betrokken bij N2Africa. Zo maken kunstmestfabrikanten op aanwijzing van projectmedewerkers nieuwe mengsels van meststoffen die afgestemd zijn op de teelt van peulvruchten.

Informatie:	www.n2africa.org
Contact:	ken.giller@wur.nl 0317 - 48 58 18

Oogsten in Afrika voorspellen

Aardappeloogst in Rwanda.

De Europese Commissie volgt overal ter wereld de gewasgroei, aan de hand van gegevens over het weer, gewassen en bodems. Alterra Wageningen UR levert al jaren de gegevens waar de analyses op worden gebaseerd.

In Europa zijn met de gedetailleerde weer- en bodemdata die Alterra bijeenbrengt, al gedurende het groeiseizoen de relatieve opbrengsten te voorspellen van onder meer granen, aardappelen, suikerbieten en graslanden. In Afrika wordt gekeken waar oogsten dreigen achter te blijven en voedseltekorten kunnen ontstaan. Het monitoringssysteem MARS is in 1988 en met medewerking van Alterra opgezet voor tijdige en onafhankelijke informatie over oogsten in de EU, ter ondersteuning van het landbouwbeleid. Dat de Europese arealen per gewas tijdens het seizoen nog niet bekend zijn, is in de regel geen probleem. 'De variatie in relatieve opbrengst van jaar tot jaar is vaak groter dan de variatie in arealen', aldus Hendrik Boogaard van Alterra. Het Joint Research Centre analyseert de aangeleverde informatie. De uitkomsten worden twee keer per maand in Brussel besproken, en bijvoorbeeld gebruikt voor het begroten van de landbouwsubsidies. Sinds 2000 verzamelt Alterra voor MARS ook informatie buiten de EU. Mede op basis daarvan kan Brussel besluiten om bijvoorbeeld meer

voorraden aan te leggen of al dan niet voedselhulp naar een gebied te sturen. Ook de FAO vindt de gegevens interessant, aldus Boogaard. De groeiomstandigheden van gewassen in Afrika worden gevolgd met een combinatie van dagelijkse satellietbeelden, weergegevens en een gewasspecifieke waterbalans die Alterra zelf ontwikkelde. De satellietbeelden geven informatie over de groenheid en dichtheid van het gewas. De gewasspecifieke waterbalans neemt de regenval in combinatie met wat het gewas op dat moment vraagt en wat de bodem kan vasthouden en leveren in ogenschouw. Verder zijn met lokale klimaatgegevens lokale gewaskalenders geschat, omdat in een land het klimaat kan variëren. Boogaard: 'De start van het seizoen kan binnen een land zo enkele weken verschillen.' Naast aan verzameling werkt Alterra ook aan het nauwkeuriger maken van data en aan een betere visualisering van de uitkomsten.

Informatie:	www.marsop.info
Contact:	hendrik.boogaard@wur.nl 0317 - 48 16 35

Nieuwe kansen voor irrigatielandbouw

Een hogere productie van de geïrrigeerde landbouw in Afrika vraagt meer dan kennis en financiering. 'Zekerheid over opbrengsten en afzetmarkten is minstens zo belangrijk.'

Alterra Wageningen UR werkt in Afrika aan innovaties in de geïrrigeerde landbouw, als projectleider van het Europese programma Eau4food, met veertien Europese en Afrikaanse partners. Verspreid over Afrika lopen vijf projecten; in Ethiopië, Zuid-Afrika, Mozambique, Mali en Tunesië. Uitgaande van de knelpunten ter plaatse wordt gekeken naar nieuwe mogelijkheden voor geïrrigeerde landbouw en aansluiting bij de private sector. 'Het draait om hoe kleine boeren zo ver te krijgen dat ze weer investeren in irrigatie', vertelt projectleider Jochen Froebrich. 'Dan moet zeker zijn dat ze iets terugzien van hun investering.' In Zuid-Afrika is inmiddels een eerste belangrijke stap gezet. De plaatselijk Spar steunt de plattelandontwikkeling via de door hen geïnitieerde Manombe Trust. Vooral uit idealisme, zegt Froebrich, al kan het de supermarkt ook meer potentiële klanten opleveren. De supermarkt wil zowel meer lokale producten in de eigen schappen als in die van andere vestigingen. 'De vrachtwagens die de winkel nu beleveren zouden regioproducten voor andere filialen mee terug kunnen gaan nemen', zegt Froebrich. Daarnaast wordt het weer in werking stellen van een maïsmolen onder-

Onderzoekers van de Universiteit van Stellenbosch gaan een wedstrijd tomaten telen aan met boerinnen.

zocht, voor meel en kippenvoer, waarbij het restproduct wordt gecomposteerd. Froebrich: 'In aansluiting daarop kijken wij nu hoe je die maïs het meest efficiënt kunt irrigeren en hoeveel hectare er überhaupt nog extra geïrrigeerd kan worden.' Hij ziet ook potentie in een lokaal merk met duurzaamheidslabel. In samenwerking met de Universiteit Stellenbosch en het Zuid-Afrikaanse onderzoeksinstituut CSIR loopt in Zuid-Afrika verder een experiment op een coöperatieve boerderij van vrouwen. De onderzoekers en de vrouwen gaan daar een soort wedstrijd tomaten telen houden, om van elkaar te leren. De ervaringen in Zuid-Afrika worden direct gedeeld met de andere regio's. Froebrich:

'Zeker in Ethiopië, waar we nauw samenwerken met de Mekelle University, is agribusinessinnovatie de enige manier om de landbouw meer mogelijkheden te geven.' Eau4food houdt overigens nadrukkelijk rekening met duurzame grenzen in stroomgebieden. 'Dat zou ieder duurzaam label moeten doen, meenemen dat er bij de productie zowel rekening wordt gehouden met mens en milieu ter plaatse als met de waterreserves in het stroomgebied', vindt Froebrich. Het project loopt nog tot mei 2015.

Informatie: www.eau4food.info
Contact: jochen.froebich@wur.nl
0317 - 48 15 10

Beter zaad van ondernemende boerencoöperaties

In Ethiopië zaaien boeren vaak met een slechtere kwaliteit zaad. Het Wageningen UR Centre for Development Innovation (CDI) ondersteunt bedrijven bij het produceren van beter zaaizaad, voor grotere oogsten en meer inkomsten voor boeren, en meer voedselzekerheid in het land.

Tien procent van het zaaizaad dat Ethiopische boeren gebruiken komt van internationale leveranciers en nationale, publieke zaadproducenten. Die bedrijven hebben maar een beperkt aanbod en leveren lang niet al het zaad waar boeren lokaal behoefte aan hebben. Het gros van hun zaaizaad bewaren ze zelf van het jaar ervoor. Of ze kopen nieuw zaad op de lokale markt, wat vaak van mindere kwaliteit is. In het programma voor de geïntegreerde

ontwikkeling van de zaadsector ISSD, dat de toegang tot goed zaaizaad moet verbeteren, worden lokale coöperaties van twintig tot tweehonderd boeren ondersteund om gezamenlijk zaaizaad van goede kwaliteit te produceren en te verkopen op de lokale markt. De afgelopen drie jaar kregen 34 boerencoöperaties hulp bij kwaliteitsverbetering van veelgevraagde zaden, en organisatorisch advies om ze als bedrijf meer ondernemend te maken, dankzij DGIS en EL&I. Tot 2015 worden met een bijdrage van DGIS driehonderd coöperaties ondersteund bij het uitgroeien tot goede, ondernemende zaaizaadbedrijven, waarvan er al honderd zijn bereikt. ISSD-stafleden trainen partners zoals universiteiten en onderzoeksinstituten, ngo's, regionale publieke zaadbedrijven en voorlichtingsdiensten om de boeren hierbij te

ondersteunen. Het programma geeft ook aanzetten om de hele sector efficiënter en marktgerichter te laten opereren, vertelt Marja Thijssen van het CDI. 'Het promoot ook innovatie door Ethiopische partijen bijvoorbeeld te laten experimenteren met vrije marketing, waarbij de zaaizaadbedrijven zelf mogen bepalen wat, waar en wanneer ze verkopen, in plaats van dat de overheid dat doet.' Ook ondersteunt het programma de opzet van een nieuw systeem voor kwaliteitscontrole, en stimuleert het samenwerking tussen Ethiopische bedrijven en overheid en Nederlandse bedrijven. Het programma voor beter en bereikbaar zaaizaad gaat ook in andere Afrikaanse landen lopen.

Contact: marja.thijssen@wur.nl
0317 - 48 68 65

Waarom Mars zich bekommert om een Ivoriaanse cacaoteler

Cacaovruchten. Nederlandse bedrijven en certificeringsorganisaties werken aan verduurzaming van de cacao teelt in West-Afrika.

Dit jaar liggen er vooral meer duurzame chocoladeletters in de schappen. Om ook de rest van het jaar meer duurzame cacao te kunnen leveren, werken Nederlandse bedrijven en onderzoekers samen met cacaoboeren in Ivoorkust en Ghana.

Nederland is wereldspeler in een aantal gewassen. Bloembollen, snijbloemen en vreemd genoeg cacao. Na Ivoorkust staat Nederland op nummer twee als grootste exporteur van cacao. Nederlandse handelaren en chocolade-fabrikanten hebben van Nederland dé draaischijf gemaakt van de wereldhandel in cacao. Die positie verklaart dat de topsector Agrofood

enkele tonnen investeert in verduurzaming van de cacao teelt, onder andere in Ivoorkust en Ghana, legt Sietze Vellema uit, onderzoeker bij het LEI en Wageningen University, beide onderdeel van Wageningen UR. Hij werkt mee aan onderzoek dat moet uitwijzen op welke manier de verduurzaming van de grond komt. De cacao teelt is in handen van honderd-

duizenden kleine boeren. De meesten hebben maar kleine lapjes grond met cacaobomen en geen toegang tot kunstmest die is toegesneden op de cacao teelt. Grote internationale bedrijven met fabrieken in Nederland, zoals Mars en Cargill, werken volgens Vellema graag mee aan verduurzaming en productieverhoging. Niet alleen omdat klanten daarom vragen, maar vooral om de toekomst van hun bedrijf op lange termijn veilig te stellen. Cargill is eigenaar van twee grote cacaoverwerkende bedrijven in Nederland. Vellema: 'Als een groot deel van die boeren er de brui aan geeft en naar de stad trekt, heeft Cargill een flink probleem.'

De bedrijven werken samen met certificeringsorganisaties als UTZ Certified, Fair Trade Original en de stichting EKO-keurmerk. Vellema onderzoekt samen met de certificeerders en bedrijven hoe de cacao teelt het meest effectief verduurzaamd kan worden. 'We kijken bijvoorbeeld of we de verkoop van de bonen kunnen koppelen aan de aanschaf van kunstmest met de juiste samenstelling.' Vellema kijkt ook hoe de certificeerders het best kunnen communiceren met de boeren. 'Je kunt achter het bureau *best practices* verzinnen, maar het moet in de praktijk wel uitvoerbaar zijn, ook door boeren met weinig opleiding en beperkte middelen om te investeren.'

Contact: sietze.vellema@wur.nl
0317 - 48 47 54

Ijsblokken voor Ethiopische melkveehouder

LEI Wageningen UR werkt in Ethiopië samen met multinational Mueller aan verspreiding van kleinschalige koelinstallaties die de melk langer vers houden, wat de afzetmogelijkheden van kleine boeren kan vergroten.

Een gemiddelde melkveehouder in Ethiopië heeft een koe of vier, waarvan er één of twee melk geven. Melk die goed verkocht wordt in de snelgroeïende hoofdstad Addis Abeba, waar met de groeiende middenklasse ook de vraag naar melk stijgt.

De nieuwe koelinstallatie van Mueller maakt met behulp van zonne-energie overdag ijs om daarmee 's nachts zes melkbussen te koelen. 'Wij denken dat koeling één van de bottlenecks is voor boeren om hun producten te verkopen', zegt Olga van der Valk van het LEI, die het traject begeleidt. Vooral boeren die wat verder

van de weg wonen, hebben het moeilijk om hun melk goed bij de melkfabriek of de verkoper van verse melk in de stad te krijgen. Nu staat de melk vaak uren ongekoeld te wachten voordat hij wordt opgehaald.

Van der Valk heeft een breed netwerk in de regio, en helpt Mueller, die nu vooral grote koelinstallaties maakt voor melkveebedrijven, om in contact te komen met kleine veehouders. In oktober werd het eerste prototype naar Ethiopië verscheept om op 110 kilometer van Addis Ababa in de praktijk uitgetest te worden. Van der Valk: 'Door de kleine produc-

tie is koelen met zonnepanelen te duur voor de individuele boer. Maar voor coöperaties zal het waarschijnlijk wel aantrekkelijk zijn, zeker als melkfabrieken en andere afnemers hogere eisen gaat stellen aan de kwaliteit van de melk.'

Het project wordt deels gefinancierd door het Base of the Pyramid Innovation Centre, een organisatie die bedrijven wil stimuleren om producten te ontwikkelen die gericht zijn op de armste laag van de bevolking in ontwikkelingslanden.

Informatie: www.bopinc.org
Contact: olga.vandervalk@wur.nl
070 - 335 81 54

Soedan en Oeganda potentiële graanschuur voor Egypte

Vruchtbare gronden in Soedan en Oeganda zouden een antwoord kunnen bieden op de groeiende vraag naar voedsel in Egypte. Naast meer voedselzekerheid leidt die taakverdeling ook tot minder conflicten in het stroomgebied van de Nijl, denken onderzoekers van Alterra Wageningen UR.

Het stroomgebied van de langste rivier ter wereld, de Nijl, kent een lange geschiedenis van twisten om water en voedselschaarste. Vandaag de dag wil Ethiopië de afspraken uit de koloniale tijd over het Nijlwater van tafel vegen, maar Egypte wil zijn voorrechten niet opgeven, vertelt Christian Siderius van Alterra. Voor zijn promotieonderzoek, dat deels met kennisbasisgeld wordt gefinancierd, bestudeert Siderius de invloed van water op voedselzeker-

heid in het stroomgebied van de Nijl. 'Naar de spanning tussen het gebruik van Nijlwater voor hydro-energie en voor irrigatie zijn al veel studies gedaan, maar de koppeling tussen watervdeling en voedselproductie is nieuw.' Egypte telt tegenwoordig 82 miljoen zielen en is hard op weg naar de 100 miljoen. De voedselproductie kan die groei niet aan, getuige ook de stijging van de voedselimporten de afgelopen jaren. Daarom bekeek Siderius of een herverdeling van water tussen de landen soelaas kon bieden, die Ethiopië bijvoorbeeld meer irrigatiewater zou opleveren. Al snel bleek dat niet het geval. Siderius: 'Je kunt met deze herverdeling voorzien in maximaal twintig procent van de groeiende voedselvraag. Bekijk je het probleem echter breder, dan kun je in minimaal tachtig procent van de vraag voorzien met regenafhankelijke

landbouw in Soedan en het gebied rond het Victoriameer, waaronder Oeganda.' Overheden en de internationale gemeenschap moeten het voortouw nemen bij de ontwikkeling van de landbouw in Soedan en rond het Victoriameer, meent de promovendus. Door oorlogen, zoals het Darfurconflict en de burgeroorlog in Zuid-Soedan, ontbreken in veel gebieden infrastructuur en voorzieningen voor landbouwontwikkeling. 'Het bedrijfsleven kan het daar dus niet alleen.' Het lijkt dan een probleem rondom rivierwater, uiteindelijk heeft de regio vooral een voedselprobleem, besluit Siderius. 'Egypte en de bovenstroomse landen kunnen dus beter samenwerken in plaats van ruzie maken.'

Contact: christian.siderius@wur.nl
0317 - 48 64 48

De helft minder water voor de rozenkas

Rozenteelt in Kenia.

Het watergebruik in kassen in Oost-Afrika kan aanzienlijk omlaag, door regenwater te gebruiken en water te laten recirculeren. Dit bespaart ook meststoffen. Wageningse onderzoekers vertalen Nederlandse kennis voor Keniaanse telers.

Een consortium van Nederlandse kassenbouwers en telers werkt sinds een aantal jaren in Kenia en Ethiopië met lokale partners aan teeltsystemen die in economisch, milieu en sociaal opzicht duurzaam zijn. Voor dit Green Farming-programma is in Kenia in de kas van een rozenkweker een demonstratievak van ander halve hectare ingericht, met simpeler systemen dan in Nederland om het betaalbaar te houden. In het demovak wordt water zoveel mogelijk hergebruikt. Ook zijn opvangbassins

aangelegd voor regenwater en grondwater dat op het bedrijf wordt gezuiverd. Samen bespaart dit naar verwachting de helft aan water en meststoffen, en geeft het vijftien procent meer opbrengst. Om de waterefficiëntie van het systeem te onderbouwen en ook elders in de regio toepasbaar te maken, verzamelen Wageningse glastuinbouwonderzoekers nu allerlei gegevens uit de rozenkas. Zoals hoeveel water de kas in- en uitgaat, aantallen geoogste

stengels en de straling en neerslag. Hiermee kunnen watermodellen die voor Nederlandse kassen zijn ontwikkeld, aangepast worden op de lokale omstandigheden. 'Op zich valt er redelijk wat regen', vertelt Chris Blok van Wageningen UR Glastuinbouw, die de kas in september bezoekt. 'Maar door de lange droge tijd zijn er bijvoorbeeld veel grotere bassins nodig dan in Nederland. Dat hoeft geen probleem te zijn, omdat de grond goedkoper is en je vele meters dieper kunt graven dan in Nederland voor je op het grondwater zit. Door de felle zon is voor het bassin wel duurdere, uv-licht bestendig folie nodig.' Met een overzienbare investering kan volgens Blok het waterverbruik van een kas met minstens dertig procent omlaag. Een belangrijke ontwikkeling, vertelt hij, want investeringen in efficiënter watergebruik kunnen het draagvlak voor kasteelt in landen als Kenia en Ethiopië vergroten. 'Autoriteiten en burgers zijn vaak nog bang dat de watervraag van kassen leidt tot milieuvervuiling en watertekorten.' Studenten van de Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology zullen ook bij het project betrokken worden, om te zorgen dat de ontwikkelde kennis doorstroomt richting lokaal onderzoek.

Informatie: www.greenfarming.nl
Contact: chris.blok@wur.nl
0317 - 48 56 79

‘Mensen worden niet lui van voedselhulp’

Reflectie

Een betere voedselzekerheid in Afrika vraagt meer dan verbetering van de landbouw. Mensen hebben zekerheid, bewegingsvrijheid en werkgelegenheid buiten de landbouw nodig.

‘De bijstand van arme Ethiopiërs moet een veel permanentere karakter krijgen.’

Thea Hilhorst, hoogleraar Humanitaire hulp en wederopbouw aan Wageningen University, onderdeel van Wageningen UR:

‘Het hoogland van Ethiopië krijgt al dertig jaar voedselhulp. Ieder jaar zijn miljoenen mensen daar voor een bepaalde periode van afhankelijk. Om voedselhulp op langere termijn overbodig te maken, is Ethiopië in 2005 gestart met een programma waarin mensen moeten werken voor een soort bijstands-uitkering. Ze krijgen dan vijf jaar bijstand met daarbij activiteiten die hen zouden moeten helpen weer op eigen benen komen te staan. Dit is zeker niet overal de oplossing, zo heeft de Wageningse promovendus Aschale Dagnachew Siyoum laten zien. Soms werken mensen voor de overheid aan dijkes of erosiemaatregelen, terwijl ze die dagen eigenlijk nodig hebben op hun eigen bedrijf,

waardoor hun oogsten nog verder terugvallen. En als je kijkt naar wat sommige mensen in die vijf jaar hebben opgebouwd, dan blijkt dat ze vooral enkele stuks vee hebben kunnen kopen. Een paar geiten zijn echter geen productiemiddel; die leveren niet genoeg lammetjes voor de verkoop, dat is meer een spaarpotje. Ze kunnen op dat moment vooruit, maar is er het volgende jaar te weinig eten, dan verkopen ze een geit om eten te kopen, en een volgend slecht jaar weer en dan zijn ze weer terug bij af. Het zou goed zijn als de Ethiopische overheid ging inzien dat de bijstand een veel permanentere karakter moet krijgen. Op zich is er niks raars aan voedselhulp. Vroeger hadden alle samenlevingen last van een *hungergap*, een voedseltekort in de periode voor de nieuwe oogst; dan werd de buikriem aange trokken en werden alternatieven gezocht.

Wij zijn als wereld nu in een fase gekomen dat die honger niet meer nodig hoeft te zijn, door werk buiten de landbouw. We hebben ons in internationale verdragen ook verplicht om trek en honger gedurende die drie tot zes maanden per jaar op te heffen. Ook worden mensen niet lui van voedselhulp. Ze nemen wel degelijk initiatieven om zichzelf in leven te houden. Ze moeten wel. Want daar is voedselhulp te onbetrouwbaar voor, en als het komt is het altijd te laat.

Wat je wel ziet is dat de mechanismen om in die moeilijke tijd toch een kostje bij elkaar te scharrelen kunnen eroderen onder invloed van toenemende bevolkingsdruk en landversnippering; of als de middenklasse te arm wordt, dan krijg je dorpjes waar in de zware tijd niemand meer werk kan bieden.

De overheid zou naast een meer permanente en onvoorwaardelijke bijstand moeten inzetten op verbetering van de landbouw; in de hooglanden kunnen de landbouwopbrengsten zeker nog stijgen. Daarnaast moeten ook buiten de landbouw initiatieven ontplooid worden, voor meer werkgelegenheid. Verder is vrije mobiliteit belangrijk, mensen moeten meer vrijheid krijgen om vrij te bewegen in Ethiopië. De overheid voert nu een ontmoedigingsbeleid voor de vorming van grote steden; Ethiopië heeft nog steeds geen megasteden. Terwijl erkend is dat steden de motor van ontwikkelingen zijn.

Dat er nu vanuit het buitenland bedrijfsleven opkomt dat in Ethiopië grond aankoopt, is in dit verband ook slecht nieuws. De overheid heeft de gronden voor honderd jaar in pacht uitgegeven, naar verluud tegen spotprijzen. Omdat de nieuwe eigenaren de gronden veel extensiever gebruiken, wordt er feitelijk grond uit productie genomen. Wat je ook over de Nederlandse bloemenkassen kunt zeggen, die leveren tenminste nog werkgelegenheid op, dit niet.

De gouden driehoek, waar Kropff in september voor pleitte bij de G20, gaat ook de voedselzekerheid in veel landen niet verbeteren. Een gouden driehoek werkt alleen als de overheid werkt; als alle actoren doen wat ze horen te doen en dat op een goede manier doen. Ik zie meer in een gouden vierhoek, met als vierde partij de maatschappelijke organisaties. Maatschappelijke organisaties kunnen druk uitoefenen op de overheid en ze zo bij de les houden.’